

**„ЗАБРАНИТЕЛНИЯТ РЕЖИМ“ В ПРОСВЕТНИЯ ЗАКОН
„ЖИВКОВ“ ОТ 1891 Г. И КРАЯ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА
ГРЪЦКИТЕ УЧИЛИЩА ВЪВ ВАРНА ОТ НАЧАЛОТО НА XX В.**

д-р ВЕСЕЛИН ДИМИТРОВ МИХАЛЕВ

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

РЕЗЮМЕ: В публикацията се разглеждат въпроси свързани с последиците от практическото прилагане на българското просветно законодателство, което допринася за окончателното закриване на гръцките училища във Варна през второто десетилетие на XX в. Въведеният от българските власти „забранителен режим“ се явява продължение на подкрепата на антигръцките настроения от 1906 г. В резултат на всички тези действия представителите на гръцката народност не успяват да запазят автономността на „своите“ образователни институции.

Ключови думи: просветно законодателство, българи и гърци, гръцки училища, училищно настоятелство.

**THE „FORBIDDEN REGIME“ IN THE EDUCATIONAL LAW „JIVKOV“
OF 1891 AND THE END OF THE GOVERNMENT OF THE GREEK
SCHOOLS IN VARNA SINCE THE BEGINNING OF THE XX CENTURY.**

VESELIN DIMITROV MIHALEV, Ph.D

Varna Free University „Chernorizetz Hrabar“

ABSTRACT: The publication discusses issues related to the consequences of the practical application of Bulgarian educational legislation, which contributed to the final closure of Greek schools in Varna in the second decade of the twentieth century. As a result of all these actions, the representatives

of the Greek nation failed to preserve the autonomy of "their" educational institutions.

Key words: educational legislation, Bulgarians and Greeks, Greek schools, school board.

ВЪВЕДЕНИЕ

След 90-те години на XIX в. в дейността на гръцките образователни институции във Варна настъпват резки промени, в резултат на предприетото от българската държава просветното законодателство, а именно:

- Закон за обществените и частните училища от 1885 г.
- Закон за народното просвещение от 1891 г.
- Закон за народната просвета от 1909 г.

Съгласно чл. 200, 204 и 205 от Закона за народното просвещение от 1891 г. се разрешава на чуждите поданици откриване на училища, но само при изричното спазване на българското законодателство. Този закон, макар че се опира на Закона за обществените и частните училища от 1885 г., регламентира откриването и подчиняването на частните училища на МНП, което в пълна сила важи и за откритите през 1910 г. две частни първоначални гръцки училища (мъжко и девическо) единствено във Варна от всички селища по Северното Черноморие. При неспазването на законите на българската държава тези училища се закриват, а виновните се предават на съдебните власти.

Съгласно Закона за народната просвета от 1909 г., който също урежда въпроса с частните училища, учебната програма на гръцките училища трябва да бъде еднаква с тази на народните български училища.

В Закона за обществените и частните училища от 1885 г. се урежда също правото на съществуване на чуждите училища, както и тези на вероизповедните общини, каквито се явяват гръцките православни общини. С него се определя уредбата на частни лица, които могат да отворят училище, но при спазване на чл.130, който гласи: *„Едно частно лице, което иска да отвори училище, трябва да иска предварително позволение от Министерството на народното просвещение“*.

Участието на държавата в управлението на частните училища се реализира чрез правото ѝ да осъществява надзор върху изпълнението на законите, способността на учителите, *„деятелността на настоятелите“* и събирането на статистически сведения (ДВ 1885, бр. 13).

ВЪВЕЖДАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРОМЕНИ - ЗАКОН ЗА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ ОТ 1891 г.

Приетият Закон за народното просвещение от 1891 г.¹, който регламентира в чл.10 задължително изучаване на българския език *„от разните християнски вероизповедания“* предизвиква остро недоволство сред гръцките общности. Гърците категорично отказват неговото изучаване и дори настойчиво убеждават гагаузите да постъпват по същия начин като тях² (ИДА 1993, с.200). От издаденото Окръжно №7510 става ясно, че в него се обосновават мотивите му в неговата най-спорна част, отнасяща се до това, че *„от общ интерес на всички граждани в българската държава е да знаят официалния държавен език, който е езикът на всички държавни учреждения“* (Окръжно №7510). В чл.10 от закона се постановява, че децата

¹ Законът за народното просвещение е приет на второто заседание на VI обикновено Народно събрание, проведено на 10. XII. 1891 г. (В: ДВ 1891, бр.17).

² Дипломатически агенти настояват за отменянето на чл.10 от Закона за народното просвещение. Особено остра е реакцията на гръцкия дипломатически агент и гръцките вестници в Пловдив и Цариград (В: Радева 2002, с.36).

от християнските вероизповедания получават основното си образование на български език.

При обсъждането на законопроекта министър Георги Живков посочва няколко съображения за неговото включване³. Първото е, че по този начин малцинствата ще овладеят добре българския език и ще могат да го ползват в ежедневието. Вторият аргумент, е свързан с ограничените финансови възможности на малцинствата при издаването на собствени учебници, които трябва да се одобряват от Министерството на народното просвещение. Този аргумент е продиктуван от факта, че малцинствата нямат материалните и финансови средства, за издаване на собствени учебници, които трябва да се одобряват от комисия на министерството.

Прилагането на спорния чл. 10 от Закона за народното просвещение от 1891 г. временно се отлага по различни причини. Поради това правителството на свое заседание от 15.IX.1906 г. взема ново решение - тази правна норма да се приложи от началото на уч. 1906/1907 г., което на практика води до закриването на гръцките училища във Варна. Това практически означава приток на много ученици, поради което се разпорежда да се наемат допълнителни училищни сгради, като се ползват и тези на гръцките училища. Във връзка с прилагането му училищните настоятелства и гръцките общини създават условия за организиране на училищното обучение на подрастващите в „особни подготвителни отделения“ (пак там). През уч. 1906/1907 г. във Варна се откриват две отделения, едно от които е в предградието „Султание“, в което живеят 200 гръцки семейства (Проданов 2003, с.197).

³ Съображенията на министър Г. Живков за включване на чл. 10 от Закона за народното просвещение от 1891 г. се дължат на гъркофобски настроения сред народните представители, поради което по-късно той подава оставка (В: Колев 2006, с.45).

През 1906 г. се засилва напрежението между българи и гърци във Варна и околните селища и прераства в мощно антигръцко движение⁴. Имайки предвид спазването на тези законодателни промени, варненската гръцка община изпраща официално писмо до министъра на правосъдието, с което изразява несъгласие, че *„от всички народности в България единствено на гърците не се дава право да поддържат училища на своя език“* (ДА - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 62). Дописник от Варна съобщава, че в периодичния печат в Атина се води яростна полемика по въпроса за неговото въвеждане в гръцките училища: *„Българското правителство насилва едни свои поданици, именно тия от гръцката народност, като им забранило да учат на своя език“*. По-нататък с нескрито възмущение той задава реторичния въпрос: *„Има ли в Гърция държавни първоначални училища освен на гръцки език?“*.

Твърде дълго продължават дискусиите по този важен за гърците въпрос и в българския периодичен печат, относно прилагането на разпоредбите на чл.10. Според автора на една статия, озаглавена „Гръцко - училищният въпрос“, публикувана във вестник „Черно море“ от 7.XI.1892 г. въвеждането на българския език *„ще се упражни по-благо и ще се тури в действие преди месец септември 1893 г. за общини с гръцко болшинство“* (В-к „Черно море“ 1892, бр.66).

За напрегнатите отношения между българската и гръцката общност във Варна, Константин Иречек пише: *„Многобройните народности във Варна не се погаждат помежду си. Претенциите за духовен и културен*

⁴ Според Н. Проданов причините за антигръцкото движение през 1906 г. са няколко. Първо, между патриаршисти и екзархисти във Варна и околните селища съществуват сериозни имуществени спорове за манастирски, църковни и училищни имоти. Второ, българите недоволстват срещу насилственото погръчване на местните гагаузи. Третият аспект на този сблъсък е по повод желанието на правителството да наложи във всички училища на българска територия изучаването на официалния език (В: Проданов 2003, с.192).

монопол във Варна са на гърцизма. Процесът на противопоставяне и изтласкване на гръцкото религиозно - културно влияние е нерешен проблем на Българското възраждане” (Иречек 1974, с.887).

Не закъсняват действията на българските власти за решаването на предприетите законодателни промени. Българският училищен инспектор на Варненска епархия изпраща писмо на 9.VIII.1904 г. до председателя на гръцкото училищно настоятелство, в което се иска да се предоставят статистически данни за гръцките училища в града (ΔΑ-Βάρνη, φ.83Κ φл.1 α. ε. 25 σ.1-2). След отказ на гръцкото училищно настоятелство във Варна да предостави необходимите данни, то е предадено на български съд. В резултат на настъпилото българо-гръцко противоборство в града, което очевидно рефлектира върху състоянието на училищното обучение в гръцките училища К. Иречек отбелязва: *„Отношенията между българите и гърците във Варна очевидно и по вина на двете страни, са много напрегнати и се проявяват и в разни дребни неща - например управлението на общинските гръцки училища е отказало на българското правителство да съобщи годишните статистически данни за учениците и да изпълни обикновените печатни формуляри, което иначе у турците, арменците и евреите не е срещнало никакъв отпор. Причината лежи в някогашната църковна разпра между гърци и българи, която тук още не е забравена. Предмет на варненските спорове са тъкмо споменатите гагаузи, като и двете страни искат да спечелят за своята църква и за своето училище”* (Иречек 1974, с. 887-891).

В този важен за гърците момент чрез предприетите действия от страна на гръцката черноморска общност, започва да се демонстрира стремеж за запазване на автономността на техните образователни институции, в които на „своя“ език да възпроизвеждат етническо

самочувствие. Пак по тази причина ръководството на гръцката община във Варна обмисля тяхното запазване, тъй като за местните гърци те са „най-свидните им бащини огнища”. От тяхна страна се обсъжда възможността гръцките училища да се обявят за частни, като по този начин, според тях ще се избегне задължителното изучаване на български език, за което е налице сериозна съпротива сред гръцката черноморска общност. За това тяхно намерение свидетелстват две открити в гръцкия архив писма, първото - от 3.ІІ.1903 г. до Пловдивския гръцки митрополит Фотиос, а второто - до консула на Гърция - Георгиос Сарос, в което се съдържа коментар по този въпрос, относно това, че на гърците не се дава възможност да имат училища, в които обучението да се провежда на гръцки език (ΔΑ-Βάρνη, φ.83Κ φλ.1 α. ε.51 σ. 23-27).

Закриването на гръцките училища и предаването на училищните им сгради не се осъществява безпроблемно. По този повод във Варна настъпват „денонощни бурни разисквания” от страна на училищните настоятели и членовете на общинските ръководства, чиито мнения се разделят на две групи. Едната от тях, се примирява с политическите обстоятелства и настоява за безпрепятствено предаване на гръцките училища в ръцете на варненските българи, а другата, не желае да отстъпва, поради факта, че гръцкото правителство в бъдеще им обещава да построи нови и по-големи сгради за гръцките училища. Действията на втората група са подкрепени от гръцкия консул, който по време на разгорещените разисквания ги окуражава, като им подарява гръцки вестници, от чието съдържание става ясно, че гръцката държава ще ги подкрепя безрезервно в техните справедливи искания. Окуражени от тези обстоятелства, изявени членове на гръцката община изпращат делегация до княза с молба за запазване дейността на гръцките училища. Училищните настоятели съвместно с

членовете на гръцката варненска община остро поставят въпроса за собствеността на частното гръцко девическо училище „В. Сулинис”. Повод за това стават твърденията им, че то принадлежи на заможния грък Василиос Сулинис, макар да е известно, че същият заграбва терена, върху който то е построено. Преди това този имот е бил собственост на пламенния варненски родолюбец хаджи Стамат Сидеров, който е един от най-големите радетели на българщината, когато във Варна се чувства най-силно гръцкото просветно-духовно и културно влияние.

На 16.IX.1906 г. окръжният училищен инспектор във Варна получава от министъра на народното просвещение важна телеграма, в която се пише: *„Министерският съвет на заседанието си от 15 т. м. взе следното решение по отношение на гръцките училища в страната: 1) Чл. 10 от Закона за народното просвещение да се приложи напълно от началото на уч. 1906/1907; 2) Гръцките класни училища, които не се уреждат по изискванията на чл.10 от закона, могат да съществуват занаяпред при следните условия: а) директорите и учителите да са български поданици и да имат нужния образователен ценз; б) програмите на тия училища и употребяваните в тях учебници и карти трябва да се одобряват от Министерството на народното просвещение; в) числото на часовете по български език във всички класни гръцки училища да се увеличи; г) всички класни гръцки училища подлежат под прекия надзор на специален инспектор за частните училища, който ще се назначи от 1.01.1907 г. от Министерството на народното просвещение. Съобщете това решение на надлежните гръцки и български настоятелства в окръга Ви. Там, дето помещенията на досегашните български училища не са достатъчни да поберат гърчетата, ще вземете мерки настоятелствата да наемат здания и да поемат нужната училищна покъщнина. Гърчета, които са*

посещавали гръцки училища, ще се приемат, ако са посещавали и знаят български в по-горни отделения, в противен случай ще повтарят същите отделения. Гърчета, които сега са изпълнили възрастта за задължително учение, ще се приемат в първо отделение, а в противен случай в особни подготвителни отделения, дето обучението ще има главна цел изучаването на български език. Окръжните управители ще дават на училищните инспектори и настоятелства нужното съдействие за изпълнението на изложените тук разпоредби” (В-к „Известник” 1906, бр. 26).

От публикувания текст на телеграмата, която е въз основа на решение на правителството става ясно, че българските просветни власти поставят важни изисквания при които могат да функционират гръцките училища. За представителите на гръцката черноморска общност те се оказват твърде неприемливи, и това поражда изключително недоволство, което безрезервно се подкрепя от различни държавни институции в гръцката държава. То е продиктувано от въвеждането на нови учебни програми. Прилаганите в училищното обучение учебници и учебни помагала на български език, следва задължително да бъдат одобрени от Министерството на народното просвещение. Увеличават се часовете предвидени за овладяване на българския език от учениците от гръцки произход. Управлението на тези училища ще се осъществява под прякото ръководство и контрола на българския училищен инспектор, а към желаещите да заемат длъжността „директор“ се поставя изискване кандидатите задължително да бъдат български поданици.

Телеграмата с която се известява тяхното закриване е изпратена до всички гръцки училищни настоятелства, главни учители и директори на гръцките училища във Варна, Провадия, с. Аспро (гр. Бяла), Балчик, Добрич и Каварна. С това разпореждане на практика се преустановява дейността на

гръцките училища в северночерноморските селища, за което пак вестник „Известник“ от 23.IX.1906 г., пише: *„Фатална е датата 16.IX.1906 г. за гърците в България. Тя тури основата на оная висока стена, която ще се гради и ще отделя завинаги тукашните гърци (от Варна - б. а.) от оная елинизъм, за който те непрекъснато бълнуваха, без да го даже познават. Така най-сетне всичко се свърши, скъса се най-тънката, най-нежната струна на гърците, за която те всичко биха пожертвували. Няма вече гръцки училища!“*. По повод тяхното закриване в една публикация във вестник „Свободен глас“ от 22.VII.1906 г. се прави следния коментар: *„Гърците трябва да се отрезвят и окончателно да се отърсят от елинизма, който ги беше заслепил, а децата си да ги поверят в ръцете на българските училищни власти!“* (В-к „Свободен глас“, 22. VII.1906).

На 18.IX.1906 г. окръжният училищен инспектор във Варна в изпълнение на получената телеграма, организира среща с членовете на гръцкото училищно настоятелство, на която категорично настоява гръцките училища да прекратят училищната си дейност, като освободят учениците от учебни занятия и предоставят училищните си сгради, в които да се обучават български ученици, и тези принадлежащи към местната гръцка общност. Три дни по-късно след проверка от негова страна се установява, че училищните им сгради са затворени, а обучението на ученичките от гръцкото девическо училище „В. Сулинис“ се провежда безшумно в една от стаите на Варненската гръцка митрополия. Училищният настоятел Г. Карабатак категорично се противопоставя на въпроса за доброволно предаване на сградите на гръцките училища на българските власти и заявява на българския инспектор, че това означава *„на раната да се сложи отрова“*. След дълги спорове те са предадени на местните български общини, а гръцките училища са закрити окончателно.

Представителите на местната гръцка общност във Варна категорично не желаят децата им да се обучават в българските общински училища. В тази връзка в архива на фонд „Гръцка митрополия“ в ДА-Варна свидетелства едно писмо от 16.VIII.1908 г. на архиерейския наместник иконом Димитриос Топалоглу до Варненския гръцки митрополит в Цариград, в което той се оплаква, че се оказва натиск от страна на българския училищен инспектор във Варна по повод това, че децата на членове на гръцката община, които са български поданици, трябва също да се обучават в българските училища (ДА-Вάρνη, ф.83К ωл. 1 α. ε. 26 σ. 35).

Три години по-късно православната гръцка община е отново окуражена, че „техните“ училища ще отворят врати, а повод за това е публикация от 28.VI.1909 г. в гръцкия вестник „Проодос“, в която се уверяват гръцките общности, че българското правителство възнамерява да разреши тяхното откриване (пак там, α. ε. 13 σ. 4). От едно писмо на архиерейски наместник на гръцкия митрополит Йоаким от 2.VII. 1909 г. до патриарх Йоаким III става ясно, че отново се иска съдействие за откриването им. Пак в друго писмо от 23.VIII.1908 г. от Д. Топалоглу се известява патриархът в Цариград, че варненската гръцка община подготвя искане до Министерството на народното просвещение за откриване на гръцките училища във Варна, но вече като частни (пак там, α. ε. 26 σ. 24). От друга разменена кореспонденция между патриаршията от 10.III.1908 г. и същия архиерейски наместник става ясно, че тя дава съгласие за внасяне на молбата на варненската гръцка община за възстановяване дейността на закритите варненски гръцки образователни институции (пак там, α. ε. 77).

В периода от 1906 г. до 1910 г. гръцките училищни институции във Варна са закрити. Това се потвърждава в отчетните доклади на окръжния управител след 1906 г. пред окръжния съвет, в които надлежно се изброяват

съществуващите частни училища. Според тези отчети функционират „турски, еврейски, арменски и „француски училища“. За гръцки училища обаче не се споменава, от което става ясно, че въведеният в действие „забранителен режим“ по отношение на чуждите училища се отнася само за гърците и техните образователни институции, но не и за останалите с различно от българското самоопределение общности.

Пет години след преломната за местните гърци 1906 г. варненската гръцка православна община е една от първите гръцки общини в България, която отново открива две частни гръцки първоначални училища (мъжко и девическо). Това се осъществява със специалното разрешение на Министерството на народното просвещение през 1909 г., независимо от недоволството на българската общност в черноморските селища (Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας 1911-1914). Ксантипи-Зимари отбелязва, че след тяхното откриване е подготвена учебната им програма за обучение, както и списък на използваните в училищното обучение учебници, който е изготвен на български език.

Открити със статут на „частни“ училища тези образователни институции окончателно прекратяват училищната си дейност през м. май 1914 г., а поводът за закриването им е обстоятелството, че гръцките учители, които упражняват в тях професионалната си дейност, притежават дипломи са издадени от Централното гръцко училище „Зефирио“ в Пловдив, които според установените законодателни промени се явяват нелегитимни и не са в съответствие с просветното законодателството (пак там). Тези промени се обосновават в Закона за народното просвещение от 1891 г., а по-късно с този от 1909 г., където е записано, че *„право да учителстват в частно училище имат само тези учители, на които Министерството е дало разрешение след предварителна проверка на*

документите за завършено образование“. Поради това, че гръцките учители в двете частни първоначални гръцки училища не са придобили образованието си в български учебни заведения, нямат право да упражняват учителската професия. Това важно обстоятелство става причина за окончателното им закриване от българските власти.

Трудна е професионалната съдба на гръцките учители след окончателното закриване на гръцките училища. От писмо на варненската гражданка от гръцки произход, носеща фамилията Клеидис, открито в частния архив на Григориос Константиnidис се установява, че след прекратяването на дейността на гръцките училища във Варна, в следващите двадесет години гръцкото образование „тлеело на скрито“, а гръцките учители продължават в своите домове да преподават гръцки език и гръцка литература и по този начин поддържат духа на елинизма. Този факт условно се потвърждава от спомените на Параскеви Шишманова от Варна, писани в ръкописната ѝ тетрадка, в които тя си спомня, че поради липса на гръцко училище в града по това време тя е изпратена от родителите си през 1925 г. в гръцкото училище в София, което действа полулегално през този период.

Въведените промени в просветното законодателство свързани с управлението на гръцките образователни институции дават възможност да се направят следните **обобщения**:

➤ В средата на второто десетилетие на XX в. чрез приемане на просветни законодателни промени се прекратява окончателно управлението на гръцките училища във Варна, осъществявано от училищното настоятелство и православната гръцка община.

➤ Въведеният от българските власти „забранителен режим“ се явява израз на продължение на подкрепата на антигръцките настроения от 1906 г.

от представителите на българската народност. В резултат на упражнявания продължителен натиск и крайна непримиримост на местната гръцка общност, чийто най-ярък изразител стават училищното настоятелство и православната гръцка община, както и с активното съдействие на редица гръцки държавни институции във Варна за кратък период се откриват две гръцки първоначални училища със статут на частни. В резултат на тези промени нараства броя на задължително изучаваните „български“ предмети - български език, българска граматика, история и география на България, а знанията на учениците в гръцките училища се оценяват по приетата шестобална система.

➤ През многогодишното си съществуване представителите на гръцката народност полагат немалко усилия за запазване автономността на „своите“ образователни институции от тези на етническите българи с желанието да ги съхранят като „крепости“ на гръцкото културно-просветно влияние. За местните гръцки общности техните училища са онези институции, които представляват опората на тяхната „различна“ етническа принадлежност и на самочувствието им на общност с преференциален статут в границите на една „чужда“ за тях страна. Гръцките образователни институции се превръщат в най-голямата опора за съхраняването на гръцката общност и определят нейното консолидиране, поради това, че те играят особена роля във възродителния процес на гръцките общности в изследвания черноморски ареал. За местните гърци е вече непосилно да се идентифицират с българския национален интерес. Законодателните промени на законът „Живков“ водят до окончателно прекратяване на управлението и дейността на гръцките образователни институции.

ЛИТЕРАТУРА

1. В-к „Известник” 1906, бр. 26.
2. В-к „Свободен глас” 1913, бр. 6.
3. В-к „Свободен глас“, 22.VII.1906.
4. В-к „Черно море” 1892, бр.66.
5. Държавен вестник 1885, бр.13.
6. Държавен вестник 1891, бр.17.
7. Известия на държавните архиви. С., 1993.
8. **Иречек, К.** Пътувания по България. Издателство „Наука и изкуство”. С., 1974.
9. **Колев, Й.** Законът на Живков - „жрец” на националното образование. В: Управление на училището - история, теория и перспективи. Благоевград, 2006.
10. **Проданов, Н.** Антигръцкото движение в град Варна през 1906 г. - основни фактологични аспекти. В:Черно море между Изтока и Запада. VII понтийски четения. ВСУ „Черноризец Храбър”. 2003, с.191-200.
11. **Радева, М.** Културната политика на българската държава (1885-1908). С., 2002.

На гръцки език

12. Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδα 1911-1914.
13. ΔΑ - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 62.
14. ΔΑ - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 25 σ. 1-2.
15. ΔΑ - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 51 σ. 23-27.
16. ΔΑ - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 26 σ. 24, 35.
17. ΔΑ - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 13 σ. 4.
18. ΔΑ - Βάρνη, φ.83Κ ωπ.1 α. ε. 77.
19. **Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη.** Ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία (1800-1914). Η ιστορία, οι δομές και ο ρόλος της. Θεσσαλονίκη, 1997.